

POLİS GÖZALTILARININ DEMOKRATİK DENETİMİ

Democratic Supervision of Police Custodies

Bayram ERZURUMLUOĞLU*

Özet

Türkiye’de polis tarafından gözaltında alınan kişilere kötü muamele veya işkence yapıldığı iddiaları zaman zaman kamuoyunun gündemini meşgul edebilmektedir. Bir insanlık suçu olan işkence veya kötü muameleyle bütün medeni ülkeler gibi ülkemizde de sıfır tolerans gösterilmekte ve önlenmesi için gerekli tedbirler almaktadır. Ancak, alınan birçok tedbirlere rağmen, ülkemizde bağımsız bir gözaltı gözlemciliği sisteminin bulunmamasından kaynaklanan birçok sıkıntılar, hak ihlalleri veya imaj sorunları yaşanabilmektedir. Bu yazıda nezaret altına alınan suç şüphelilerinin haklarının korunması konusunda İngiltere’de uygulanan “Bağımsız Gözaltı Gözlemciliği” sistemi incelenerek ülkemizde de benzeri bir uygulamanın gözaltındaki zanlılarının haklarının korunması, polis ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Gözaltı Denetimi, Nezarethanelerin Bağımsız Denetimi, Demokratik Denetim, Bağımsız Denetim, Ombudsman.

Abstract

Although banned by law and punished heavily, Turkish police are sometimes accused of maltreatment of suspects in custody or even torturing them. These kinds of allegations and counter allegations occupy public agenda from time to time. Yet, due to lack of independent monitoring in police custody units, it is usually hard to determine whether these allegations are genuine or just a black-propaganda. In line with the arguments, the article evaluates “Independent Custody Visiting” system implemented in the UK

and makes some recommendations for Turkey to implement, which would benefit all sides and interested parts of criminal investigations; the suspects, the police, and the public.

Key Words: Independent Custody Visiting, Independent Detention Monitoring, Democratic Supervision of the, Police, Accountability of the Police, Ombudsman.

Giriş

Polis tarafından gözaltında alınan kişilere kötü muamele veya işkence iddiaları zaman zaman kamuoyunun gündemine gelmektedir. Bir insanlık suçu olan işkence veya kötü muameleyle bütün medeni ülkeler gibi ülkemizde de sıfır tolerans gösterilmekte ve de önlenmesi için gerekli hukuki ve idari tedbirler alınmaktadır. Ancak her hangi bir hak ihlali durumunda kurum içi denetimler ve genellikle mağdurların şikâyetine bağlı olarak gelişen adli ve idari soruşturmalar dışında bağımsız ve tarafsız denetimler yapılamadığından dolayı hukuk dışı bir takım eylem ve işlemlerde bulunan güvenlik görevlileri adli veya idari müeyyidelerden kolayca kurtulabilmektedirler. Diğer yandan da güvenlik görevlilerince her türlü hukuki ve insani hakları korunduğu halde yanıltıcı beyanatta bulunarak kamuoyunda güvenlik kuvvetlerinin imajını zedelemeye çalışan kişi veya guruplar da ortaya çıkabilmektedir.

Bu çalışmada, gözaltına alınan şüphelilerin hukuki ve insani haklarının korunması tedbirleri çerçevesinde İngiltere’de uygulanan ve Avrupa İşkenceyi Önleme Birliği¹ ile Avrupa Birliği İşkenceyi Önleme Komitesi² tarafından dünya ülkelerinde yaygınlaştırılmaya çalışılan ‘Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri’³ sistemi ele alınacaktır. Gözaltında işkence ve kötü muamelenin önlenmesi konusunda İngiltere’nin örnek ülke olarak seçilmesinin en önemli sebeplerinden birisi İngiltere’nin kamu hizmetlerinin hemen her alanında bağımsız ve tarafsız denetime çok büyük önem vermesi ve Avrupa Birliği dâhil dünyadaki birçok ülkeye örnek teşkil edecek uygulamalar yapmasından kaynaklanmaktadır (National Association for Lay Visiting 1999; 2001; Association for the Prevention of Torture, 2004; 2006a; 2006b).

¹ Association for the Prevention of Torture.

² European Committee for the Prevention of Torture.

³ Independent Custody Visitors - Independent Detention Monitoring.

Konuyu incelemeye başlamadan önce, açıklığa kavuşturulması gereken önemli bir nokta bulunmaktadır. Bu da suç zanlılarının haklarının korunması yönünde gösterilen gayretlerin onların mağdur ettiği insanların hakları aleyhine bir tutum olarak algılanma olasılığıdır. Bu tür algılamalar ilk bakışta yerinde gibi görülebilecek olsa da polis tarafından gözaltına alınan kişilerin bir suçtan ‘hükümlü’ olmayıp yalnızca ‘zanlı’ olduklarının anımsanması, bu şahısların hiçbir şekilde gayri insani muameleyi hak etmemeleri gerektiğinin en önemli dayanağını oluşturur (Amnesty International, 2000; Head, 2005). Bu açıdan şüphelilerin gözaltına alınmaları ile birlikte onları hemen ‘suçlu’ ilan edip poliste veya diğer adli kurumlarda görecekları her türlü kötü muameleye müstahak olabileceklerini değerlendirmek yerine, bu şahısların belki de masum olabilecekleri dikkate alınarak her hangi bir gayri-insani veya gayri-hukuki muamele görmemeleri için her türlü tedbirin alınması gerektiği en doğru yaklaşım tarzı olacaktır.

Adli hatalar tarihine bakıldığında suç işlemediği halde idam edilen, hapis yatan, sapık, cani veya terörist muamelesi gören birçok kişinin olduğu görülebilir. Bu konuda dünyadaki en meşhur örneklerden bir tanesi olarak IRA üyesi teröristler oldukları gerekçesi ile yakalanıp gördükleri kötü ve ön yargılı muameleler neticesinde ömür boyu hapse mahkûm edilen ve masumiyetlerini ancak 16 yıl sonra ispatlayabilen 6 İrlandalının durumu gösterilebilir. İngiltere’de ‘Birmingham Six’ olarak bilinen Hugh Callaghan, Patrick Hill, Gerard Hunter, Richard McIlkenny, William Power ve John Walker, 21 Kasım 1974 tarihinde Birmingham’daki iki birahaneyi bombalayarak 21 kişinin ölümüne ve 184 kişinin yaralanmasına sebep oldukları gerekçesi ile polisçe yakalanır ve masumiyetlerini ispatlayabildikleri güne kadar çok kötü şeyler yaşamak zorunda bırakılırlar (Blom-Cooper, 1997; Mullin, 1997).

Bir başka nokta olarak da sanık hakları ile mağdur haklarının birbirinden bağımsız haklar olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır. Yani, bir hakkın varlığı diğerinin yokluğunu gerektirmez ve her iki tarafın da hakları aynı anda ve derecede dengeli bir şekilde korunabilir.

Yukarıda belirtilen çerçeve göz önünde bulundurulduğunda; bazen yanlış bir zamanda yanlış bir yerlerde bulunmaktan dolayı suçlu profiline uyabilen masum kişilerin de nezaret altına alınabileceği göz önünde bu-

lundurularak şüpheli haklarının korunmasının ne kadar önemli ve gerekli olduğu değerlendirilebilir.

1. Bağımsız Gözaltı Gözlemciliği Sistemi

Bağımsız gözaltı gözlemciliği, emniyet birimleri ile doğrudan bir menfaat ya da hasımlık bağı olmayan ve de yaşadığı bölgede iyi karakterli olarak tanınan halktan kişilerin gönüllülük esası dâhilinde yaşadıkları bölgede hizmet veren polis birimlerince gözaltına alınan şüphelilerin ‘insani muamele’, ‘insani yaşam şartları’ ve ‘hukuki haklarına’ riayet edilme durumlarının ‘bağımsız ve tarafsız’ olarak gözlemlenmesi ve ilgili mercilere rapor edilmesidir (Weatheritt ve Vieira, 1998; National Association for Lay Visiting, 1999; 2001; Independent Custody Visiting Association, 2003).

Bu sistemin hem gözlem altındakilerin haklarının korunması hem de polis birimlerinin bir takım iftira kampanyalarından korunması yönünden çok önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Bu fonksiyonlardan en önemlisi polisçe gözlem altına alınan şüphelilerin insani ve hukuki haklarının tam korunduğu konusunda yerel halk ve kamuoyu nezdinde önemli bir güvence sağlamasıdır. Böylece polis birimlerinin hizmet bölgelerinde yaşayan yerel halka karşı sorumluluk, güven ve hesap verilebilirlikleri garanti altına alınarak; halk ve güvenlik kuvvetlerinin arasında karşılıklı sağlam bir iletişim ortamı oluşturulmaktadır (Association for the Prevention of Torture 1999; Independent Custody Visiting Association, 2008a; Norfolk Police Authority 2008; Morgan ve Evans, 2002; Committee on the Administration of Justice, 1990).

2. Bağımsız Gözaltı Gözlemciliği Sisteminin Ortaya Çıkış Sebepleri

Bu sistemin ilk ortaya çıkış noktasına bakıldığında tarihi, sosyolojik ve sosyal psikolojik bir takım gerekçeler bulunduğu görülmektedir. Bu uygulamanın kaynağında; güvenlik kuvvetleri ve halk arasında gerilim ve güvensizlik ortamının bulunduğu durumlarında küçük sayılabilecek bazı olayların iletişimsizlikten kaynaklanan sosyal provokasyonlara yol açarak çok büyük ayaklanmalar, ölümler, yaralanmalar ve kundaklama olayları ile sonuçlanması yatmaktadır. Bu bağlamda, İngiltere’de bağımsız gözlemcilik sisteminin uygulanmaya başlatılmasının ana kaynağında 10 Ni-

san 1981 tarihinde Londra'nın Brixton bölgesinde beklenmedik bir şekilde başlayıp büyüyen ve hızla Bristol, Birmingham, Coventry, Edinburgh, Liverpool, Leeds, Leicester, Gloucester, Manchester ve Southampton gibi birçok şehre sıçrayan etnik azınlık ayaklanmaları bulunmaktadır. 10 Nisan 1981 tarihlerinde, Londra'nın Brixton semtinde başlayan ve üç gün süren ayaklanma boyunca; 279 polis ve 45 vatandaş yaralanır, 150 civarında ev ve işyeri yakılır, 100'ün üzerinde polis ve vatandaşın arabası kundaklanır, bazı işyerleri yağmalanır, bir kaç okul binası yakılır ve hatta yaralılara yardım etmeye çalışan ambulanslar ve yangınları söndürmeye çalışan itfaiye arabaları bile saldırıya uğrar (Scarman, 1981; Wallace, Joshua ve Booth, 1981; Cowell, Jones ve Young, 1982; Benyon, 1984; Benyon ve Solomos, 1987; Cashmore ve McLaughlin, 1991; Keith, 1993; Critcher ve Waddington, 1996).

Yakın çağ İngiltere tarihinde böylesine geniş çaplı olaylar hiç yaşanmamıştır ve de bu durum ülkede büyük bir infiale sebep olmuştur. Bunun üzerine olayların çıkış sebeplerini araştırmak ve hükümete tavsiyelerde bulunmak üzere Emekli Hakim Lord Scarman; Brixton'daki olayların bitiminin ikinci günü olan 14 Nisan 1981 tarihinde içişleri bakanı William Whitelaw tarafından görevlendirilir (Scarman 1981; Cowell, Jones ve Young, 1982; Benyon, 1984; Cashmore ve McLaughlin, 1991; Keith, 1993).

Ülkeyi bir anda ateşe veren ve ayaklanmacıların çoğunluğunu etnik azınlıkların oluşturduğu ancak birçok İngiliz asıllının da içinde yer almaktan çekinmediği Brixton ayaklanmaları konusunda Lord Scarman yaptığı araştırmalar neticesinde aşağıda belirtilen bilgi ve bulgulara ulaşmıştır.

3. Scarman Raporu Bulguları

Brixton bölgesinde işsizlik, evsizlik, suçlar ve ekonomik problemler yaşanmasına rağmen olaylar önceden planlanmış bir şekilde başlatılmamıştır. Olayların başlamasını tetikleyen ve ülkeyi ateşe veren yangını ateşleyen (flash point) ana sebep İngiliz polislerinin bölge halkına karşı yanlış tutum ve eylemleridir. Lord Scarman polislerin etnik azınlıkları özellikle de zencileri 'potansiyel suçlu' olarak gördüğü, bu sebeple de onlara ön yargılı davranarak olayların ateşlenmesine sebep oldukları sonucuna ulaşır. Ayrıca, polis örgütünün de o günkü yapısı itibari ile "kurumsal olarak

ırkçılığa yatkın bir şekilde örgütlendiği' (institutional racism) ve de bu sebeple mensuplarının bilerek veya bilmeyerek halka karşı olan tutum ve davranışlarında bu eğilimleri yansıttığını belirtir.

Lord Scarman incelemelerine ülkenin başka yerlerinde ortaya çıkan benzer ayaklanmalardan (copycat riots) bazılarını da dâhil etmiştir. Bu bağlamda Birmingham'ın Southall bölgesindeki olaylarla ilgili yaptığı incelemelerde Brixton'daki zenci ayaklanmalarından çok daha farklı bir sebebe ulaşır. Birmingham polisi bu bölgede yaşayan Asya kökenli azınlıkları (çoğunlukla Hindistan, Pakistan, Bangladeş kökenli etnik gruplar) ırkçı dazlakların ve sosyalist grupların saldırılarına karşı yeterince korumamaktadır. Neticede, polisin korumasından ümidini kesen azınlık halk ırkçı saldırılardan korunabilmek için kendi savunma gruplarını (vigilante grups) kurmak zorunda kalmışlar ve de Brixton'da çıkan olayları televizyon ekranlarında görünce cesaretlenip onlar da isyan başlatmışlardır. Yani, Birmingham Southall'daki Asya kökenliler polisteki ırkçılığın başka bir yüzüne muhataptır ve bu konuya dikkat çekmek için onlar da ayaklanmışlardır.

Lord Scarman raporunda, Bristol şehrindeki ayaklanmanın ana kaynağının ise burada yaşayan Karayip Adaları kökenlilerin (West Indians) geleneksel olarak kullandıkları ganga'ya (marihuana) karşı polis müsamahasızlığı olduğu sonucuna ulaşır (Wallace vd., 1981; Scarman 1981).

Lord Sarman'ın bu bulguları 1967 yılı yazında Amerika'nın birçok şehirlerde bir anda ortaya çıkan büyük zenci azınlık ayaklanmalarını araştırmakla görevlendirilen 'Kerner Komisyonu'nun bulguları ile çok benzerlik arz etmektedir. Amerika'da 1967 yazında birçok şehirde çok büyük yıkım ve zararlara yol açan ayaklanmalar yaşanır ve Amerikan Cumhurbaşkanı Johnson eski Illinois valisi Otto Kerner başkanlığındaki onbir kişilik bir komisyona olayların sebeplerini araştırmak ve bir rapor hazırlamak üzere görev verir (Kerner Commission, 1968).

İki raporun bulgularını karşılaştırmaya geçmeden önce Kerner Raporuna giren bazı olayların aktarılmasında fayda bulunmaktadır. Örneğin Amerika'nın New Jersey eyaletinin Newark şehrinde 12 Temmuz 1967 de bir anda başlayıp 17 Temmuz 1967 tarihine kadar 6 gün boyunca süren ayaklanma, yağmalama, yıkım ve şiddet olayları neticesinde 26 kişi ölmüş, 725 kişi yaralanmış, yaklaşık 1,500 kişi gözaltına alınmış ve o günkü değerle 10 milyon dolardan fazla maddi zarar meydana gelmiştir.

Bu korkunç olayların çıkış sebebi araştırıldığında John Smith adındaki zenci bir taksi şoförünün bir polis arabasını çok yakından takip ettiği (tailgating) gerekçesi ile gözaltına alınmak istenmesi ve bu işlem esnasında polise direndiği gerekçesi ile polis tarafından dövülerek karakola götürülmesi bulunmaktadır. Bu gözaltı olayından sonra taksicinin nezarethanedede polis dayacağından öldürüldüğü şayiaları şehre yayılmış ve de ayaklanmaların başlamasına sebep olunmuştur.

Detroit kentinde 23 Temmuz 1967’de başlayan ayaklanmaların temelinde ise polis asayiş ekiplerinin “blind pig” adındaki çoğunlukta zencilerin gittiği bir gece kulübüne resmi kapanma saatinde kapatılmadığı gerekçesi ile baskın yapmaları bulunmaktadır. Detroit kenti asayiş ekipleri gece kulübünü kapatmak ve içeridekileri gözaltına almak için geldiğinde içeride birkaç müşteri bulmayı beklerken tam 82 müşteri bulurlar. Bu müşteriler Vietnam savaşından yeni dönen iki Vietnam gazisi zencinin dönüşünü kutlamaktadırlar. Ancak, yine de kanunen o saatte orada olmamaları gerektiği için polis oradaki herkesi gözaltına almak ister ve alır. Ancak, gözaltına alınmaları çok da gerekli olmayan ve de kutlamacıların bir an önce eğlenceye son vermeleri gerektiği uyarısı ile halledilebilecek bir durum için bu kadar insanın gözaltına alması infiale yol açar ve büyüyen olaylar ayaklanmayla sonuçlanır. 5 gün boyunca devam eden ayaklanmada yaşanan şiddet, yağma ve yıkımlar neticesinde 43 kişi ölür, 467 kişi yaralanır, 412 bina yakılır, 2509 işyeri yağmalanır veya yakılır, 7231 kişi gözaltına alınır ve o günkü değerle 80 milyon dolar maddi zarar ortaya çıkar.

Kerner Komisyonu bu tür olaylar sonucunda yaptığı araştırmada, Amerikan polisinin bu ayaklanmaların başlamasında sadece ‘ateşleyici faktör’ (spark factor) rolü oynamakla kalmayıp sosyal gerilim ortamının yaratılmasında da pay sahibi oldukları sonucuna ulaşır. Rapor, polislerin zencilere karşı sert ve duyarsız davranışları neticesinde birçok zencinin Amerikan polislerini beyazların ırkçılığının, baskı ve zorbalığının ve katı gücünün bir sembolü olarak gördüklerini belirtir. 1960’lı yılların Amerika’ında zenciler ve polisler arasındaki gergin ve kutuplaşmış atmosfer, zencilerin polisleri vahşi veya zorba olarak görmesine sebep olmuştur. Ayrıca, zenciler, polislerin ülkede sanki beyazlar için ayrı bir kanun zenciler için ayrı bir kanun varmış gibi kendilerine karşı çifte standart uyguladığı hissine kapılmış ve bu sebeple kendilerine adil muamele etmediklerini düşündükleri polislere karşı düşmanca tavırlar takınmaktan da çekinmemişlerdir.

Raporda yapılan diğer değerlendirmelerde, o yıllardaki Amerikan toplumunda mevcut olan gergin siyasi atmosferin her an ateşlenme ve çatışmaya açık bir 'patlayıcı karışım' yarattığı ve bu patlayıcı karışımın 1967 yazında tetiklenerek ülkenin birçok şehrini ateşe verdiği belirtilir. Komisyon tarafından yapılan en can alıcı değerlendirmelerden birisi ise 'Amerika'daki zenciler arasında fakirlik, işsizlik ve konut sıkıntıları vs olmasına rağmen, sosyal olayları ateşleyen asıl sebebin bu durumların varlığı değil polis baskısı ve duyarsızlıklarının olduğunun belirtilmesidir. Yani zenci ayaklanmalarını asıl başlatan sebep ekonomik zorluklar olmayıp polisçe uygulanan haksız ve aşağılayıcı muameleler olduğu değerlendirilmiştir.

Lord Scarman İngiltere'den 15 yıl kadar önce Amerika'da yaşanan toplumsal olaylardan da ders almak sureti ile hazırladığı raporunda, İngiltere'de yaşanan olayların neden ve nasıl olduğunu yalnızca tarif etmek yerine bu tür olayların ülkede tekrardan bir daha yaşanmaması için neler yapılabileceğine dair bir takım sosyal, ekonomik ve politik çözüm önerilerinde bulunmuştur. Bu çözüm önerileri arasında polislerin işe alınması, eğitimi, disiplini, gözetim ve denetimi konusunda acil olarak uygulanması gereken bir takım öneriler de sıralanmıştır. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

- 1- Bütün polisler 'halk, diğer millet ve ırklarla (azınlıklar) ilişkiler' konusunda eğitilmelidir.
- 2- Etnik azınlık kökenli kişiler daha yüksek oranlarda polis kurumunda çalıştırılmaya başlatılarak polis örgütü tek-ırk-ve-kültürlü bir kurum olmaktan çıkartılıp çok-kültürlü bir kurum halini dönüştürülmelidir (multi-cultural force).
- 3- Irkçı görüşlerin polis kurumuna girmemesi veya polis sistemini etkilememesi için gerekli bütün eğitim, disiplin ve uygulama tedbirleri alınmalıdır.
- 4- Polisin halkla ilişkilerinin geliştirilmesi ve yerel polis uygulamalarının tepki toplamaması için önemli konularda toplum ve kanaat önderlerine danışılmalı veya onlara gerektiği durumlarda bilgi verilmelidir (policing by consent; police-community consultative or liaison committees).
- 5- Toplum destekli polislik (community policing) sistemi bir an önce uygulamaya konulmalıdır.

- 6- Polis kurumu halka karşı daha açık, şeffaf ve hesap verebilir hale getirilmelidir.
- 7- Acilen bağımsız bir polis şikâyet sistemi kurularak polisin bağımsız olarak denetlenmesi temin edilmelidir.
- 8- Polisin şüphelendikleri kişileri durdurma ve aramalarında ırkçılık ve keyfiliklerini önleyecek daha profesyonelce uygulama tedbirleri alınmalıdır.
- 9- Sistemli bir bağımsız gözaltı gözlemciliği (lay persons) mekanizması oluşturulmalı ve suç zanlılarının polis karakollarındaki gözaltı ve sorgulama şartlarını habersiz ve random zamanlı olarak (rastgele, gelişigüzel, rastlantısal) kontrol etme hakkı verilmelidir. Bu sistem özellikle azınlıkların yaşadığı bölgelerde hayata geçirilmelidir.

Lord Scarman tarafından yapılan bu tavsiyelerin birçoğuna İngiliz polisi o günlerdeki geleneksel meslek yapısı ve zihniyeti açısından muhalefet göstermiş olsa da, hükümetten ve toplumdaki gelen yoğun talep ve baskılar neticesinde poliste bir zihni ve yapısal devrim yaşanmak zorunda kalmıştır (Stephens ve Becker 1994; Chan 1997; Holdaway 1996; Graef 1989; Holdaway 1983; Davies ve Thomas, 2003). Bu durum neticesinde yukarıda sıralanan tavsiyelerin tamamı, zamana yayılmak sureti ile ülkede uygulamaya geçirilmiştir. Bu tür uygulamaların başlatılması ile İngiltere’de 1981 yılından günümüze aynı çap ve yaygınlıkta bir olay daha yaşanmamıştır.

Scarman Raporunda belirtilen diğer öneriler bir yana bırakılıp, bu çalışmanın konusu olan ‘bağımsız gözaltı gözlemciliği’ sistemi hususunda neler yapıldığına odaklanılacak olunursa, bu alanda da hızlı bir evrim yaşandığını belirtmek mümkündür. Lord Scarman raporundan sonra belirli bir süreç içerisinde İngiliz polisi iç denetimler yanında, yerel halk tarafından harici teftişlere de tabi tutulmaya başlanmıştır. İngiliz polisi, başlangıçta istemeyerek de olsa başlatmak zorunda kaldığı bu sistem sayesinde, özellikle alt ekonomik gruplar ve azınlıklar nezdinde yıpranan imajını düzelterek halkın en fazla güven duyduğu üç meslek grubu arasında yer almayı başarmıştır. İngiliz halkı arasında yapılan araştırmalarda en fazla güven duyulan üç meslek grubu; doktorlar, öğretmenler ve polislerdir. Halkın bu mesleklere güven derecesi %90’lar seviyesindedir (Barnett, 2008; Jackson ve Sunshine, 2007).

4. Bağımsız Gözaltı Gözlemciliği Siteminin Oluşum Yapısı ve Gelişimi

Bağımsız gözaltı gözlemcilerinin seçimi; yerel yöneticiler, belediye, polis ve sivil toplum örgütlerinin katılımı ile oluşturulan ‘Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri Komisyonu’ tarafından; ilgili bölgede meskûn hak arasından yaş, cinsiyet, etnik veya kültürel yapı dengeleri dikkate alınarak eğitim, sağlık ve mesleki kriterleri açıkça belirlenmiş bir takım ölçütler dâhilinde yapılmaktadır (Home Office, 2003; National Association for Lay Visiting, 1999; 2001).

Heyetçe yapılan değerlendirmelerde bu göreve atanması uygun görülürler yapacakları işin mahiyeti, ayrıntıları ve kriterleri konusunda bir eğitimden geçirildikten sonra mümkünse birisi bayan birisi erkek; ikişer kişilik gruplar halinde yaşadıkları bölgelerdeki nezarethanelerde bağımsız gözlem yapmak üzere kimlik kartı alma hakkını elde etmektedirler. Bağımsız gözlemciler tanıtım kartlarını aldıktan sonra yetkili oldukları bölgedeki nezarethanelerde gözaltında tutulan kişilerin insani ve hukuki muamele görme durum ve şartlarını; polis dahil, hiçbir kişi veya kuruma haber vermeden ve kimseden izin alma ihtiyacı duymadan, yalnızca kendilerince tayin edilecek bir gün ve saat diliminde gözleme ve de şahit oldukları durumu ilgili mercilere bağımsız ve tarafsız olarak rapor etme hakkı ve yetkisini kullanmaya başlarlar. Ancak, bağımsız gözlemcilerin ‘avukat’ olmadıklarını ve avukat rolünü üstlenerek zanlılara hukuki danışmanlık yapmak gibi bir görevlerinin olmadığını da belirtmekte fayda vardır. Onların görevleri, yalnızca, gözlem altındaki şahısların genel sağlık, güvenlik, sağlığa uygun şartlarda muhafaza, insani muamele ve hukuki haklarının kullanılmasında konularında bağımsız ve tarafsız olarak gözlem yapmak, bu konularda acilen yapılması gereken bir iş mevcut ise yapılmasını ilgililerden talep etmek ve orada şahit oldukları durumları ilgili mercilere rapor etmektir. Bu gözlemler, zanlıların kanuni temsilcileri ile görüşürülüp görüşürülmedikleri, gözaltı durumlarını bir yakınlarına haber verip veremediklerini, yiyecek, içecek, yatacak, banyo, tuvalet ve temizlik gibi insani ihtiyaçlarının ne ölçüde karşılanabildiği ve insan onuruna yakışır bir muamele ve ortamda tutulup tutulmadıkları gibi konuları içerir. Gözlemcilerin yaptıkları incelemelerde gördükleri eksik ve aksaklıkların giderilmesini isteme hakları vardır. Ancak, görüşleri dikkate alınmaz ise, kurum amirinin yerine geçerek nezarethane görevlilerine emir verme yetkileri bulunmamaktadır. Bu duruma rağmen, gözlemcile-

rin yazdıkları raporlar mahkemeler dâhil ilgili bütün kurumlara gönderildiği ve mahkemelerde şahit sıfatı ile dinlenebildikleri için onların görüşlerinin dikkate alınmaması, ilgililer hakkında adli ve idari soruşturma riskleri taşımaktadır (Police and Criminal Evidence Act, 1984; Home Office, 2003).

Bağımsız ve tarafsız gözlemcilik sistemi kuruluş yapısı ve felsefesi itibarı ile zanlılar, polis ve topluma büyük faydalar sağlayan birçok fonksiyonu aynı anda yerine getirmektedir:

Sistemin ilk faydası gözaltındaki şahıslara yöneliktir. Gözaltındaki şahıslar, kendilerinin, nezarethanelerde bulundurulacakları yaşam şartları, insani muamele ve kanuni haklarının korunması konusunda, yerel halk tarafından yapılacak incelemelerden doğrudan faydalanarak insan hak ve onuruna yaraşır muamele görme durumlarını ilave bir garanti altına alarak doğrudan faydalanmış olmaktadır.

Sistemin ikinci faydası topluma yöneliktir. Sistem, polis ve halk arasında açıklık, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri dâhilinde bir iletişim ilişkisi yaratması sebebi ile karşılıklı güven artırıcı bir ortam oluşturmaktadır. Yerel halk, bu sistem çerçevesinde, güvenlik hizmetleri ve çalışma standartlarını bizzat gözleme ve sunulan hizmetlerin standartları konusunda kaygılandıkları durumlar bulunduğu takdirde endişelerini doğrudan üst amirlere ulaştırma fırsatını elde etmektedirler. Ayrıca yerel halktan gözaltına alınmış veya alınacak kişilerin polis birimlerinde insani ve hukuki muamele görme durumlarını güvence altına almış olmaktadır.

Sistemin üçüncü faydası ise polis birimlerine yöneliktir. Bu sistem vasıtası ile polis birimleri halka kendini daha iyi ifade etmek, vazifelerini hukuk ve nizamlar çerçevesinde profesyonelce yaptıklarını sergilemek fırsatını elde ederler. Ayrıca, kendileri ve yerel halk arasında güvensizlik veya iletişimsizlik nedeni ile ortaya çıkabilecek gereksiz sıkıntı ve gerilimlerin de ortadan kaldırılması için bir iletişim kanalı elde edilmiş olmaktadır.

Bağımsız gözlemcilik sistemi polis birim yöneticilerine mesleki profillerini yükseltme olanağı sağlamak dışında çok önemli bir katkı daha sağlamaktadır. Bu katkı da üst yöneticilere farklı bir yoldan personellerinin eğitim, disiplin ve hizmet sunumundaki kalite düzeylerini tespit konusunda toplumdan sağlayacakları geri-bildirim desteğidir (Independent Custody Visiting Association, 2008a; Norfolk Police Authority 2008;

Metropolitan Police Authority 2000; Committee on the Administration of Justice, 1990).

Bağımsız gözaltı gözlemciliği sisteminin ortaya çıkardığı bu faydalar dikkate alındığında; görünürde polis birimleri aleyhine imiş gibi algılanabilecek bu sistemin, polisin suç ve suçlularla mücadelede geldikleri profesyonellik derecesini inandırıcı bir şekilde sergilemek, tanıtmak ve halkla ilişkilerini geliştirmek açısından çok büyük fırsatlar sunduğu görülebilmektedir. Bu sebeptendir ki, başlangıçta böyle bir sistemin uygulanmasına muhalefet gösteren İngiliz polisi sonradan bu sistemin tüm ülkede uygulanmasını savunur hale gelebilmiştir (Benyon, 1984; Chan, 1997; Weatheritt ve Vieira, 1998). Bağımsız gözaltı gözlemciliğinin personelce nasıl algılandığı konusunda İngiliz İçişleri Bakanlığı (Home Office) tarafından yaptırılan bir akademik araştırmada görüldüğü üzere alt kademeden bazı personelin bağımsız denetim ziyaretlerini kendi profesyonelliklerine karşı bir saygısızlık olarak görmelerine rağmen, personelin büyük bir çoğunluğunun ve üst düzey polis yöneticilerinin tamamının bu sistemi kendilerine açık bir yardımcı olarak gördükleri ve de uygulanmasına destek verdikleri tespit edilmiştir (Weatheritt ve Vieira, 1998:27-28).

Polis personeli ve yöneticileri arasındaki bu algılama değişikliğinden dolayıdır ki, Lord Scarman tarafından 1981 yılında ilk olarak önerildiğinde; ciddi bir direnç göstererek bağımsız denetim sistemin uygulanmasını geciktiren ve neticede kamuoyundan gelen baskılara dayanamayıp mecburen 1983 yılından itibaren pilot olarak uygulamaya başlamak zorunda kalan polis yöneticileri; bu sistemin kendilerinin toplum içerisindeki mesleki profillerini yükseltmek için çok önemli bir araç olduğunun farkına vararak tam destek vermeye başlamışlardır (Kemp ve Morgan, 1990; Benyon, 1984; Northam 1988; Cashmore ve McLaughlin 1991; Weatheritt ve Vieira, 1998).

Bu sistemin fayda ve popülaritesini hem halk hem de polis birimleri arasında düzenli olarak yaptırdığı araştırmalarla tespit ettiren İngiltere İçişleri Bakanlığı, sistemi yavaş yavaş ülke çapına yaygınlaştırmaya başlayarak 1993 yılından itibaren tüm ülkede standart bir uygulama haline getirmiştir (Weatheritt ve Vieira, 1998). Nihayetinde, 2002 yılında yürürlüğe konulan Polis Reform Kanunu'na ilave edilen bir madde ile (Police Reform Act 2002, Madde 51) o tarihe kadar pilot projeler, tavsiye kararları ve genelgeler vasıtası ile yürütülen sistem kanunla zorunlu hale

getirilerek bütün polis birimlerinde uygulanması zorunlu haline sokulmuştur.

Bu noktada, zorunlu bağımsız gözlemcilik sistemini İngiltere anakarasında 2002 yılında yürürlüğe koyan İngiltere'nin bu sistemi Kuzey İrlanda'da 2000 yılında mecburi hale getirdiğini belirtmekte fayda vardır. Kuzey İrlanda'nın bir etnik ve ideolojik çatışma bölgesi olması sebebi ile polis ve halk ilişkilerinde karşılıklı güven tesisine daha fazla ihtiyaç duyulmasından dolayı, 1991 yılından itibaren idari kararlar çerçevesinde uygulanan bu sistem Kuzey İrlanda Polis Kanunu'nun 73. maddesi ile (Police-Northern Ireland-Act 2000) İngiltere anakarasından iki yıl daha önce zorunlu hale getirilmiştir. 2002 yılından itibaren bu sistemden terör zanlıları da yararlandırılmaya başlanmıştır (Northern Ireland Policing Board, 2003; 2008). İngiltere'nin Kuzey İrlanda'daki uygulamalarından da anlaşılacağı üzere terör olaylarının veya etnik gerginliklerin yaşandığı alanlarda bile bu sistemin uygulanması güvenlik zafiyeti doğurmak yerine; güvenlik hizmetlerinin halk ve adli kurumlar nezdinde daha saygın bir biçimde yürütülmesi yönünde faydalar sunmaktadır.

5. Bağımsız Gözaltı Gözlemciliği Sisteminin Örgütsel Yapılanması

Bağımsız gözaltı gözlemciliği sisteminin; ilçeler, iller, bölgeler ve ülke çapında olmak üzere örgütlenmiş bir yapısı bulunmaktadır. Ancak, sistemin ana çekirdeğini il ve ilçelerde oluşturulan 'Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri Komisyonları' ve 'Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri Bürosu' oluşturmaktadır. Diğer üst örgütlenmeler genelde eğitim, koordinasyon, danışmanlık ve ortak politikalar üretimi amacıyla kurulan yapılardır.

İl veya ilçelerde; valilik, kaymakamlık, polis, belediye, muhtarlık ve sivil toplum örgütlerinin katılımı ile oluşturulan 'Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri Komisyonları'nın vazifesi genel anlamda bağımsız gözlemcilerin seçimi ve disiplini konularını içermektedir. Ayrıca, Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri Bürosu'ndan gelen raporları inceleyip polisin alması gereken tedbirler konusunda tavsiye mahiyetinde kararlar almaktadırlar. Bu kurulun sekreteryasını 'Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri Bürosu' yürütmektedir. Bu bürolar genellikle polis birimlerinden bağımsız olarak oluşturulan ve il idaresi, valilik veya kaymakamlık gibi kurumlardan birisinin bünyesinde yapılandırılmaktadır. Bu büronun vazifesi bağımsız gözlemcilik sistemini; broşür, poster, ilan, gazete, dergi, radyo, televizyon ve

internet gibi basın ve yayın araçlarını kullanarak tanıtmak, bağımsız denetim gönüllüleri bulmak, müracaatlarını incelemek ve komisyona sunmak; göreve seçilen gönüllülerin eğitilmesi, organize olması, etkili ve verimli bir şekilde çalışabilmeleri için ortamlar hazırlamaktır.

Gözaltı gözlemcilerinin hizmet performansını da bu büro takip etmekte ve komisyona hem gözlem raporları, hem de gözlemciler hakkında bilgi sunmaktadır.

Büro yukarıda belirtilen hizmetler yanında halkı bilgilendirme, bilinçlendirme ve bağımsız gözlemciliğe özendirme kampanyalarını da yürütmekle görevlidir. Bu tür faaliyetler için yerel radyo ve televizyonların kullanılması yanında özellikle polis birimleri binaları, adliye binaları, belediye binaları, danışma merkezleri gibi halkın görebileceği veya ulaşabileceği yerlerde ilan ve broşürler bulundurarak mümkün olduğunca faza kitleye ulaşmaya çalışılmaktadır.

6. Bağımsız Gözaltı Gözlemcisi Seçilmek İçin Aranılan Kriterler

Bağımsız gözlemci olmak için müracaat eden gönüllülerde aranılan genel kriterler; görev yapılacak polis bölgesinde oturmak, 18 yaşından büyük olmak, temel eğitim sahibi olmak, gözlemcilik işini yapmaya engel teşkil edecek derecede bir maluliyeti bulunmamak ve de toplumda iyi karakterli birisi olarak tanınmış olmaktır. Cinsiyet, evlilik durumu, ırk, din, etnik köken vs. gibi durumlar bu göreve seçilmeye engel değildir. Bu sebeple, asayiş, terör ve yüz kızartıcı suçlar gibi bazı suçlar hariç olmak üzere gözlemcilerin toplum hayatını etkilemek açısından önemsiz sayılabilecek bazı suçlardan sabıkalı olması bile onların gözlemci olmasına engel olmaya bilmektedir. Ancak, gözlemcilik görevi ve özel menfaatler arasında bir çatışma yaratmamak açısından bağımsız gözaltı gözlemcisi olmak isteyen kişilerin polis, adalet kurumları veya avukatlık mesleği gibi ceza adalet sistemi ile doğrudan ilgili kurum veya mesleklerde çalışmıyor olması kuralı uygulanmaktadır (Home Office, 2003; National Association for Lay Visiting, 1999; 2001).

Yukarıda belirtilen genel şartlara haiz olan herkes bir başvuru formu doldurarak her ilde veya ilçede oluşturulan 'Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri Komisyonuna' başvurabilmekte ve yapılacak değerlendirmeler için uygun bir tarihte mülakata alınmaktadırlar. Komisyonca yapılan değer-

lendirmelerde şahsın, iyi karakterli, toplumda tanınan veya içerisinde yaşadığı toplumu temsil edebilecek özelliklere sahip olduğu kararına varılarak bu göreve uygun bulunanlar sabıka kayıtları da araştırılmak sureti ile Bağımsız Gözaltı Gözlemcisi Eğitim Kursu'na alınmaya hak kazanmaktadırlar.

Kursu başarı ile bitirenlere 'bağımsız gözlemci kimliği' verilmektedir. Ancak, görevlilere kimliklerinin verilmesi esnasında; hem polis birimlerini hem de bağımsız gözlemcileri karşılıklı olarak bağlayan ve de karşılıklı hak ve yükümlülükleri içeren bir anlaşma metni imzalatılmaktadır.

Kimliklerini alan gözlemciler bu noktadan itibaren Bağımsız Gözlemciler Bürosu'nda ikişer kişilik gruplar şeklinde organize edilerek gözlem bölgeleri belirlenmekte ve kendilerince tayin ettikleri çeşitli gün ve saatlerde hiçbir izne tabi olmadan ve de kimseye haber vermek durumunda kalmadan polis nezarethanelerini gözlemeleme hakkına sahip olmaktadırlar. Gözlemciler görev verildiği takdirde birden fazla nezarethaneyi gözlemleyebilecekleri gibi; bir nezarethane birden fazla grup tarafından da belirli bir rota çerçevesinde gözlemlenebilmektedir. Böylece, bazı nezarethanelerin daha az gözlemlenme durumu ortadan kalkmaktadır.

Gözlemcilere ziyaret gün ve saatlerinin mümkün olduğunca farklı gün ve zaman dilimlerine yayılarak değiştirilmesi denetimlerin etkinliği açısından önemli görülerek tavsiye edilmektedir. Bu tavsiyedeki en önemli amaçlardan bir tanesi, nezarethane görevlilerinde her an bağımsız gözlemcilerin denetim için gelebileceği intibamı uyandırarak, gözaltındakilerin haklarının çiğnenmesini engellemek veya nezarethanedeki zanlılara karşı her hangi bir hak ihlali söz konusu olacak olursa, bu durumun önceden alınacak tedbirlerle üstünün kapatılmasını engellemektir.

Gözlemcilik görevi ömür boyu değildir ve atamalar üç yıllığına yapılmaktadır. Ancak, ilk atamada gözlemcilerin ilk 6 ayları aday gözlemci olarak kabul edilmekte ve 6 aylık deneme süresinde görevini başarı ile ifa edenler 3 yıl süreliğine kesin gözlemci olarak asaleten atanmaktadırlar. Gözlemcilerin, görev performansları ve sicilleri her 3 yılda bir Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri Komisyonu'nda değerlendirilerek istekleri halinde tekrar üç yıllığına uzatılabilmektedir. Bu 3 yıllık zaman dilimi içerisinde performans kriterlerine uymayan veya bir takım suçlar işleyen gözlemcilerin gözlemcilik statüleri Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri Komisyonu tarafından iptal edilebilmektedir. Ancak, bütün iptaller veya soruşturma-

lar adil yargılama usulleri çerçevesinde yapılmak zorundadır. Yani gözlemciler hakkında vazifelerinin sonlandırılması veya uyarılmaları hakkında bir karar verilmeden önce bir muhakkik tayin etmek, gözlemcilerin, savunmasını almak, verilen kararları gerekçelendirilmek zorunludur. Ayrıca, kurul kararlarının aleyhine bir üst kurula itiraz yollarının da açık olması gerekmektedir (Home Office, 1986; 1992; 2003).

7. Bağımsız Gözlemcilerin Gözlemlerinde Görev Usul ve Esasları

Gözlemciler bir nezarethaneye vardıklarında oradaki görevlilerin yapmakla yükümlü oldukları birçok işleri olduğu anlayışından hareketle karşılıklı saygı ve profesyonel çalışma disiplini içerisinde çalışmalarını yürütürler. Eğer nezarethane görevlilerinin acilen yapmak zorunda oldukları işler var ise kendilerini tanıttıktan sonra nezaketten uygun bir yerde bekleyebilirler. Ancak, genel kural olarak, gözlemle görevli ve yetkili oldukları birimin nezarethane bölümüne hemen alınmak zorundadırlar. Eğer zorunlu bir takım gerekçelerle bu ziyaret geciktirilecek olursa, bu durum gözlemcilere etraflıca izah edilmek zorundadır. Denetim raporuna yapılan açıklamaların mahiyeti ve gecikmenin miktarı mutlaka kaydedilmektedir.

Güvenlik görevlileri gözlemcilere gözlem altında kaç kişi bulduklarına dair kayıtları göstermek zorundadırlar. Ancak, nezarethanedeki şahısların hakkında işledikleri iddia edilen suçlardan dolayı her hangi bir ön yargı yaratmamak için tam isimleri ve hangi suçtan orada buldukları gözlemcilere bildirilmez. Zanlılar gözlemcilere yalnızca zanlı numaraları ile tanıtılır. Nezarethane kayıtlarına göre içeride bulunması gerektiği halde orada bulunmayanların nerede olduğu (hastane, sorgu odası, adliye vs.), bunların her birinin ne zaman geldiği, ne gibi bir işleme tabi tutuldukları bildirilir. Bu bildirimlere, zanlıların gözaltına alındıktan sonra avukat isteme, bir yakınına haber verme haklarının sözlü ve yazılı olarak hatırlatılıp hatırlatılmadığı, zanlı hakları konusunda zanlılara yazılı bir belge, broşür veya kitapçık verilip verilmediği ve bütün bu konularda bilgilendirildiklerine dair imzalarının alınıp alınmadığı bilgileri dahildir. Nezarethane görevlilerinden alınan bütün bu genel bilgiler not edilerek zanlılarca yapılacak görüşmelerde teyide çalışılır.

Gözlemcilerin kendi sağlık ve güvenlikleri açısından gözaltındakiler hakkında bilmeleri gereken bir durum var ise (akıl hastalığı, bulaşıcı has-

talık, sarhoşluk, uyuşturucu madde etkisi altında olmak vb. gibi) görüşme öncesinden bilgilendirilmeleri de gerekmektedir.

Nezarethane görevlilerinden alınması gereken bilgiler alındıktan sonra, zanlılarla tanıştırılma ve yüz yüze görüşme işlemine başlanır. Ancak, zanlılarla yüz yüze görüşmeler onların iznine tabidir. Yani zanlılar istemezlerse gözlemcilerle görüşmek zorunda değildirler. Bu sebeple nezarethane görevlilerinden birisinin gözlemcilerle birlikte gözaltındakilerin yanına gidip durumu onlara izah etmesi gerekmektedir. Gözlemciler ve gözaltındaki şahısları takdim usulü ülke çapında bütün nezarethanelerde uygulanmak üzere standart bir metin haline getirilmiştir. Bu metin ilgililere sözlü olarak ifade edilebileceği gibi, yazılı olarak da verilebilmektedir. Nezarethane görevlilerince zanlılara yapılacak tebliğin sözlü yapılacak olması halinde, bu beyanlar bağımsız gözlemcilerin duyabileceği ancak ne zanlının bağımsız gözlemcileri görebileceği ne de gözlemcinin zanlıları görebileceği bir pozisyonda yapılır. Bu şartlar dahilinde nezarethane görevlisi, önceden belirlenmiş standart metni esas alarak ‘zanlılara, kendilerinin gözlem altında tutulma esnasında insani ve hukuki haklarının ne ölçüde korunduğunun bağımsız ve tarafsız olarak gözlemlenmesi amacıyla yerel halk arasından seçilmiş bağımsız gözlemcilerin orada bulunduğunu ve de bu aşamada her hangi bir önyargı yaratmamak için kendilerine atılı suçun ne olduğunun ve de nezarethane kayıt numaraları dışında kimlik bilgilerinin bildirilmediğini belirterek, gerekli görüşme ve incelemeleri yapmak üzeri zanlıların gözlemciler ile görüşmeyi arzu edip etmediklerini sorar. Eğer gözaltındaki şahıs bağımsız gözlemcilerle görüşmeyi kabul eder veya reddini açıkça belirtmeyerek suskunluk veya kararsızlık gösterirse, ilgili memur serbest görüşmeler açısından orada biraz uzaklaşarak zanlıyı ve gözlemcileri baş başa bırakır. Ancak, bu uzaklık yapılan konuşmaları duyamayacak fakat gözlemcilerin güvenliği açısından da gerektiğinde duruma müdahale edebilecek güvenli bir mesafede beklemek şeklinde olur. Ancak, gözlemcilerle görüşme teklifi reddedilirse, bu durumda, iki tarafda birbirlerinin yüzünü hiç görmezler ve arsa bir sonraki zanlıyla iletişime geçilir. İngiltere’deki Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri Birliğinin (Independent Custody Visiting Association (ICVA) bu husustaki istatistikleri genelde her iki gözaltındakinden birisinin bağımsız gözlemcilerle görüşmeye kabul ettiği yönündedir.

Zanlıların bağımsız gözlemi reddetme hakları olmakla birlikte, nezarethanede tutulmaları esnasında mutlaka bağımsız gözlemciler tarafından ziyaret edilmeyi isteme hakları yoktur. Ancak, gözlem altına alınanların

sosyal veya siyasal konumlarından dolayı önemli bir toplumsal gerilimin yaşanma ihtimali bulunmakta ise polis birimleri nezarethanelerinin bağımsız gözlemciler tarafından ziyaret edilmesi talebinde bulunabilmektedirler. Ayrıca, nezarethane ölüm gibi önemli olaylar olduğunda adli makamlar yanında gözlemcilere de haber verilebilmektedir (Home Office, 2003).

Gözlemciler, 18 yaşından küçük zanlılarla kendi rızaları ile görüşebilmektedirler. Bu konuda velilerinden izin almaya gerek görülmemiştir. Çünkü bağımsız gözlemciler görevleri esnasında adli bir görev ifa etmektedirler, yalnızca zanlıların haklarına ne ölçüde riayet edildiğini gözlemlemektedirler. Ancak, bağımsız gözlem ziyareti esnasında küçüklerin velileri yanlarında ise bu izin aranmaktadır.

Gözlemcilerin önceliği nezarethanedeki şahısların insani ve hukuki haklarına ne ölçüde riayet edilip edilmediği olduğundan; zanlılara atılı suçun nasıl soruşturulduğu veya nasıl soruşturulması gerektiği konusu onların görev alanına dâhil değildir. Ayrıca gözaltındaki şahıslar kendilerine atılan suçlar hakkında gözlemcilerle konuşmak, kendilerinden hukuki yardım talep etmek, dilekçe yazmalarını istemek, onlara ifade vermek veya itirafta bulunmak isterlerse, bu durumun gözlemcilerin çalışma alanlarına girmediği ve yapmak istedikleri şeyleri ilgili görevlilere, savcı ya da mahkemeye yapabilecekleri belirtilir. Çünkü gözlemcilerin orada varlık sebebi adli soruşturmaya yardımcı olmak değil zanlıların insani ve hukuki haklarının çiğnenip çiğnenmediğini gözlemleyip rapor altına almaktır. Eğer gözaltındaki şahıslar gözlemciler vasıtası ile birilerine mesaj iletmek veya kendileri için bir şeyler yapmalarını isterlerse, bu talebi kabul etmeyip durumu nezarethane görevlisine bildirmeleri gerekmektedir.

Gözlemciler, gözaltındakilerin kendi-kendilerine veya başkalarına zarar vermek istediklerini öğrenirlerse, bundan gözaltı görevlilerini haberdar etmek zorundadırlar.

Eğer gözaltındaki şahıslar kendilerine yapılmaması gereken bir takım muamelelerin yapıldığını gözlemcilere söylerlerse, gözaltındaki şahısların izni ile nezarethane kayıtlarını inceleyip iddiaların doğru olup olmadığı araştırılır ve bulgular rapora yazılır. Gözaltındaki şahıslar kendi gözaltı kayıtlarının incelenmesine izin vermede kararsız kalırlarsa, bu durum olur olarak yorumlanır ve bağımsız gözlemci tarafından kayıtlar incelenir.

Gözlemcilerin nezarethanelerde açlık, susuzluk, tuvalet ihtiyacı, battaniye eksikliği, temizlik, sıcaklık vs. konusunda bir problem veya şikâyetle karşılaşılırsa bunların hemen çözümünü isteme hakları vardır.

Gözlemciler sadece nezaret odalarını değil gözaltındakilerin götürüldükleri sorgu odaları, kullandıkları yemekhane, tuvalet, banyo, revir vs. gibi bütün diğer bölümleri de ziyaret edebilirler. Ancak, sorgu odaları gözlemler esnasında boş ise inceleme yapılabilir. Çünkü, sorgulamanın veya ifade almanın bir adli işlem olması dolayısı ile gözlemcilerin soruşturmanın gizliliği açısından adli işlemler esnasında gözlemcilik yapmaları doğru bulunmamıştır. Ayrıca, gözaltındakilerin ifade verme veya sorgulanmaları esnasında yanlarında avukat bulundurma hakları da bulunduğu dikkate alındığında, sorgulamaları izlemek bağımsız gözlemcilerin görev tanımı içerisine girmemektedir. Ancak gözlemciler sorgulanan zanlıları görmek isterlerse sorgulamanın bitmesine kadar uygun bir yerde bekleyip, sorgulama sonrası görüşme talebinde bulunabilirler. Eğer bu görüşme talepleri sorgulanan zanlı tarafından kabul edilirse bu görüşmeyi yapabilirler.

Eğer nezarettteki şahıslar gözlemciler tarafından bizzat tanınıyor ve yakın akrabalık veya dostluk ilişkileri var ise gözlemcilerin bu durumu belirtmek ve de ziyaretten çekilmek hakları vardır.

Her ziyaretin sonunda ve nezarethanedeki ayrılmadan gözlemciler standart formatta basılmış 4 kopyalı gözlem raporu doldururlar. Doldurulan raporların bir kopyası nezarethane veya karakol amirinin bilgisi için nezarethanede bırakılır. Geriye kalan 3 raporun bir kopyası, polis il müdürlüğüne, bir kopyası içişleri bakanlığına gönderilmek ve bir kopyası da Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri Bürosuna verilmek üzere muhafaza edilir.

Raporun standart metninde gözlemcilerin nezarethanede görüştükleri kişilerin isimlerini ve içeride şahit oldukları gizli bilgileri ilgisiz kişilere açıklamama taahhüdü bulunmaktadır. Ancak, gözlemciler şahit oldukları hususlar hakkında mahkemede şahitlik edebilmektedirler. Eğer mahkeme gözlem raporlarını görmek ister veya gözlemcinin gördüğü hususlarda şahitlik yapmalarını isterse, gözlemciler isteğe bağlı olarak mahkemeye gidip şahitlik yapabilirler. Yani, gözlemciler mahkemeye isterlerse giderler ve de istemedikleri takdirde mahkemeye cebren götürülemezler. Bu hususta mahkemelerin kendilerini cebri olarak getirtme yetkisi bulunmaktadır.

Gözlemciler bürosunda toplanan gözlem raporlarında eğer bölgedeki nezarethanelerde olumsuz bir eğilim yaşandığı görülürse, büro yöneticileri ilgili polis amirleri ile görüşerek sorunların çözülmesini isteyebilir veya gerek görürlerse problemleri bakanlığa kadar da yansıtılabilirler.

8. Nezaret Altındakilerin Bağımsız Gözlemcilerle Nezarethane Gördükleri Muameleler Hakkında Şikâyetle Bulunmaları Durumunda Hareket Tarzı

Gözaltındaki şahısların, bağımsız gözlemcilerle, gördükleri ‘genel veya özel muamele’ veya ‘gözaltı şartları’ konusunda her hangi bir şikâyetle bulunmaları durumunda, şikâyetçinin izni dâhilinde, durum derhal gözaltı görevlileri ile görüşülüp çözümü istenmektedir. Ayrıca, her hangi bir şikâyet olmasa bile, gözlemcilik vazifeleri gereği yanlış ve eksik (ısı, aydınlatma, temizlik, havalandırma, sağlık veya güvenlik riski oluşturan) bir duruma şahit olmaları durumunda da aynı yolu izleyebilirler. Bu gibi durumları ayrıca raporlarına da kaydederler. Ancak, gözlemcilerin kendilerini zanlılar adına iş takipçiliği veya soruşturma görevliliği yapıyor pozisyonuna sokmamaları gerekmektedir. Onların görevi durumu ilgililere bildirmek, çözüm istemek ve bunları raporlarına yazmaktır. Neticede bu raporlar hem üst makam ve kurumlara hem de gerektiğinde mahkemeye de gitmekte olduğu için suç teşkil edecek bir konu bulunmakta ise ilgili birimler ve mahkeme gereğini yerine getirecektir.

Eğer gözaltındaki şahıslardan birisi ‘gözaltı memurlarından birisinin’ görevini kötüye kullandığı ve kendisine kötü muamelede bulunduğu hakkında özel bir şikâyetle bulunursa, bu şikâyetini karakol amirine yapması gerektiği yönünde tavsiyede bulunurlar ve gözaltındakinin rızası ile durum nezarethane görevlisine bildirilip bir yetkili çağrılmaları istenir. Ancak, gözlemciler kendilerini soruşturma görevlisi rolüne büründürmezler. Bu gibi durum ve şikâyetleri raporlarında kayıt altına alırlar ve raporlar mahkemeye ulaştığında mahkemenin gerekli takibatı yapması beklenir.

Gözlemcilerin görevlerini icra esnasında işledikleri düşünülen suç veya kabahatler hakkında; gözaltındaki şahıslar, gözaltı görevlileri ve diğer şahıslar Bağımsız Gözaltı Gözlemcileri Komisyonu’na şikâyetle bulunabilir. Bunun tersi olarak da bağımsız gözlemciler nezarethane görevlileri hakkında kendilerine iyi davranılmadığı, işlerini yapmalarının engellen-

meye çalışıldığı vb. gibi gerekçelerle aynı kuruma veya kurum aracılığı ile üst birimlere şikâyette bulunabilirler. Bu durumlarda nasıl hareket edileceği talimat veya yönetmelikle belirlenmektedir

Sonuç

Polis, toplumun genel emniyetinin korunması, toplum üyelerinin mal, can ve ırz emniyetlerinin korunabilmesi için çok önemli görevler icra etmektedir. Ancak, bu çok değerli hizmetler verilirken teşkilat yapısı veya mesleki kültür gereği bazı personel farkında olarak veya olmayarak bir takım hak ihlallerine yol açılabilen ve de beklenmedik toplumsal gerilimler ortaya çıkabilmektedir. Lord Scarman'ın 1980'li yıllardaki İngiliz polisi hakkındaki teşhislerinde belirttiği gibi, polis teşkilatının kurumsal olarak bilinçli ırkçılık veya ayırımcılık yapacağına ve de toplumu germeye çalışacaklarına ihtimal vermek mümkün değildir. Ancak ülkemiz gibi hassas bir coğrafya ve demografik yapıya sahip alanlarda güvenlik sisteminin her türlü toplumsal provokasyon, yıkıcı ve yıpratıcı propaganda çalışmalarına karşı daha iyi yapılandırılması, konumlandırılması, yönetilmesi ve da daha iyi bir şekilde denetlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Ülkemize sosyolojik ve demografik açıdan bakıldığında polis-halk gerilimlerinin yaşanma ihtimalinin olmadığı hiçbir bölge, şehir veya ilçenin olamayacağını iddia etmek mümkün olmayabilir. Bu sebeple, ülkemiz şartlarına göre adapte edilmiş; farklı yerel ihtiyaçlara da uygun olabilecek şekilde esnek ve tüm ülke çapında standartları belirlenmiş bir şekilde uygulanabilecek bir bağımsız gözaltı gözlemciliği sistemi kamu düzeninin ve toplumsal barışın korunmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Bağımsız denetim sisteminin İngiltere'deki uygulamalarında, İngiliz polisinin ülkedeki azınlıklarla ilişkilerindeki pozitif gelişmeler ve özellikle Kuzey İrlanda'da yaşayan Katolik azınlıklarla ilişkilerindeki düzeltilmeler dikkate alındığında; ülkemizde de 'halkın istediği veya toplumsal şartların gerektirdiği' bölgelerde pilot uygulamalarla bile olsa başlatılacak ve zaman içerisinde ülke çapına yaygınlaştırılacak böyle bir sistemin, zanlı haklarının korunması yanında kamu düzeninin korunması ve polis-halk ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde çok değerli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca, aynı sistemin Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesinin tavsiyeleri doğrultusunda 'Jandarma' ve 'Ceza İnfaz Kurumlarında' da uygulanmasında fayda bulunmaktadır (Association for the Prevention of Torture

2003; 2004; 2006b). Böylece, zanlıların hukuki ve insani haklarının korunması, güvenlik kuvvetlerince ilk gözüaltına alındıkları andan tahliye edildikleri zamana kadar geçen bütün süreçlerde koruma altına alınmış olacak ve evlet kurumlarımızı halkımız ve uluslararası camia önünde zor durumda bırakacak olayların yaşanmasına büyük ölçüde engel olunabilecektir. Çünkü bu kurumların her hangi birisinde yaşanan insan hakları ihlalleri yalnızca o kurumları yıpratmakla kalmamakta aynı zamanda ülke itibarına da zarar verebilmektedir.

Polis kamu düzeni ve güvenliğinin temini ile vazifelidir ve bu alanlarda bütün kamu kurumlarına ve topluma önderlik etmesi bu görevin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu açıdan ülkemiz kamu düzeni ve toplumsal barışına çok değerli katkılar sağlama potansiyeli bulunan ‘Bağımsız Gözüaltı Gözlemciliği’ sisteminin ülkemizdeki ilk uygulamalarının polisimiz öncülüğünde başlatılması toplumsal ve kurumsal rolünü kuvvetlendirecektir. Ülkemizde bu sistemin uygulanması konusunda yapılacak ilk çalışmaların Bakanlık veya Genel Müdürlük nezdinde kurulacak bir komisyon marifeti ile yürütülerek pilot projeler şeklinde birkaç ilde uygulamaları yapıldıktan sonra bu projelerden elde edilecek deneyimler doğrultusunda gerekli düzenlemeler ve teşkilatlandırmalar yapılarak bütün ülke çapında yaygınlaştırılması yerinde olacaktır.

Kaynaklar

Amnesty International, (2000), *Take a Step to Stamp out Torture*, London: Amnesty International.

Association for the Prevention of Torture, (1999), *The Impact of External Visiting of Police Stations on Prevention of Torture and Ill-Treatment*, Geneva: The APT.

Association for the Prevention of Torture, (2003), *Visiting Places of Detention Lessons Learned and Practices of Selected Domestic Institutions*, Geneva: The APT.

Association for the Prevention of Torture, (2004), *Monitoring Places of Detention: A Practical Guide*, Geneva: The APT.

Association for the Prevention of Torture, (2006a), *Establishment and Designation of National Preventive Mechanisms*, Geneva: The APT.

- Association for the Prevention of Torture, (2006b), *Visiting Places of Detention at the National Level: Recommendations of the European Committee for the Prevention of Torture Considered in Light of the OPCAT*, 14 July 2006, Geneva: The APT.
- Barnett, S., (2008), "On the Road to Self-Destruction", *The British Journalism Review*, Vol. 19, No. 2, pp.5-13.
- Benyon, J., (ed.), (1984), *Scarman and After: Essays Reflecting on Lord Scarman's Report, the Riots and their Aftermath*, London: Pergamon Press.
- Benyon, J. and Solomos, J. (eds), (1987), *The Roots of Urban Unrest*, London: Pergamon Press.
- Blom-Cooper, L., (1997), *The Birmingham Six and Other Cases: Victims of Circumstance*, London: Gerald Duckworth & Co Ltd.
- Cashmore, E. and McLaughlin, E., (1991), *Out of order? - Policing Black People*, London: Routledge.
- Chan, J.B.L., (1997), *Changing Police Culture: Policing in a Multicultural Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Committee on the Administration of Justice, (1990), *Lay Visitors to Police Stations in Northern Ireland*, Belfast: The CAJ.
- Cowell, D.; Jones, T. and Jock, Young, (1982), *Policing the Riots*, London: Junction Books.
- Critcher, C. and Waddington, D., (1996), *Policing Public Order: Theoretical and Practical Issues*, Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Davies, A. and Thomas, R., (2003), Talking COP: "Discourses of Change and Policing Identities", *Public Administration*, V.81, I.4, pp.681-99.
- European Committee for the Prevention of Torture, (2008), *18th General Report on the CPT's Activities Covering the Period 1 August 2007 to 31 July 2008*, 18 September 2008, Strasbourg: Council of Europe.
- Graef, R., (1989), *Talking Blues*, London: Fontana.
- Head, T., (2005), *Is Torture Ever Justified?*, Michigan: Cengage Gale.

- Holdaway, S., (1983), *Inside the British Police: A Force at Work*, Oxford: Blackwell.
- Holdaway, S., (1996), *The Racialisation of British Policing*, Basingstoke: Macmillan.
- Home Office, (1986), *Lay Visitors to Police Stations*, Circular No 12/1986, London: Home Office.
- Home Office, (1992), *Lay Visitors to Police Stations: Revised Guidance*. Circular No 4/1992. London: Home Office.
- Home Office, (2003), *Code of Practice on Independent Custody Visiting*, Home Office Circular, 1 April 2003, London: Home Office.
- Independent Custody Visiting Association, (2003), *Annual Report 2002 - 2003: The First Decade of Independent Custody Visiting*, London: The ICVA.
- Independent Custody Visiting Association, (2008a), *The Benefits of Independent Custody Visiting*, http://www.icva.org.uk/site/training/training_students/conclusion/index.htm (accessed on 01.12.2008).
- Independent Custody Visiting Association, (2008b), *Values, Attitudes and Skills*, http://www.icva.org.uk/site/training/training_students/values_skills/index.htm (accessed on 01.12.2008).
- Jackson, J. and Sunshine, J., (2007), "Public Confidence in Policing", *The British Journal of Criminology*, V. 47, I. 2, pp.214-233.
- Keith, M., (1993), *Race Riots and Policing - Lore and Disorder in a Multiracist Society*, London: UCL Press.
- Kemp, C. and Morgan, R., (1990), *Lay Visitors to Police Stations*. Bristol: Bristol Centre for Criminal Justice.
- Kerner Commission, (1968), *Report of the National Advisory Commission on Civil Disorders*, Washington: U.S. Government Printing Office.
- Metropolitan Police Authority, (2000), *Lay Visiting to Police Stations*, London: The MPA
- Morgan, R. and Evans, M.D., (2002), *Combating Torture in Europe - The Work and Standards of the European Committee for the Prevention of Torture*, Strasbourg: Council of Europe.

- Mullin, C., (1997), *Error of Judgement: The Truth About the Birmingham Bombings*, Dublin: Poolbeg Press.
- National Association for Lay Visiting, (2001), *What is an Independent Custody Visitor*, London: The NALV.
- National Association for Lay Visiting, (1999), *What is a Lay Visitor*, London: The NALV.
- Norfolk Police Authority, (2008), *Through the Eyes of an Independent Custody Visitor*, Norfolk: Norfolk Police Authority.
- Northam, G., (1988), *Shooting in the Dark - Riot Police in Britain*, London: Faber and Faber.
- Northern Ireland Policing Board, (2008), *Custody Visiting in Northern Ireland During 2007/2008*, Belfast: Northern Ireland Policing Board.
- Northern Ireland Policing Board, (2003), *Report on the Independent Custody Visiting Scheme for Northern Ireland during 2002/2003*, Belfast: Northern Ireland Policing Board.
- Police and Criminal Evidence Act (PACE) and Accompanying Codes of Practice, (1984), London: Home Office.
- Scarman, Lord, (1981), *The Brixton Disorders, 10-12 April 1981: Report of an Inquiry by the Rt.Hon. the Lord Scarman*, London: Her Majesty's Stationery Office.
- Stephens, M and Becker, S., (1994), *Police Force, Police Service: Care and Control in Britain*, London: Macmillan Press.
- Wallace, C., Joshua. H., and Booth, H., (1981), *To Ride the Storm: The 1981 Bristol Rioting and the State*, London: Heinemann.
- Weatheritt, M. and Vieira, C., (1998), *Lay Visiting to Police Stations: A Report on Research Commissioned by the Home Office*, London: Home Office.

